

Picabaralles entre els vencedors: Gironella, 1940

Ignasi Hierro

Va ser un còctel massa explosiu. Era possible mantenir una convivència pacífica entre els falangistes i els requetés? Cadascú d'ells, a la seva manera, va funcionar com a pal de pallar en el procés de guerra civil que portarà a la instauració d'una fèrria dictadura. Però, participaven d'elements comuns? Era més el que els unia que allò que els separava?

A primera vista, només el fet d'integrar-se ambdós de manera decidida en el bàndol que acabarà per guanyar la guerra a causa del seu radical antiesquerranisme i el fet d'utilitzar una extrema violència en les zones ocupades és el que mostraran com a elements comuns, si bé aquest últim necessitaria d'una certa matisació pel grau d'intensitat emprat per uns i altres.

Pel que fa a la resta de possibles coincidències ideològiques (si fem excepció del visceral anticomunisme de tots dos) seria complicat trobar res compartit: uns requetés disposats a defensar la tradició imperial per damunt de qualsevol altra consideració, d'una tradició basada en l'existència d'una monarquia hereditària d'origen diví, prenent com a darrer referent l'absolutisme de Carles Maria Isidre, fill de Ferran VII, front a una Falange antimonàrquica, ideològicament afí als nous moviments feixistes que anaven guanyant terreny per tot Europa, especialment a Itàlia i Alemanya, però també a d'altres països com és ara Portugal o Grècia; o d'una Falange, situada com a partit polític molt lluny de l'acceptació de qualsevol religió, essent impensable veure els seus afiliats entrant en combat entonant el *Virelai* com ocorria amb els requetés catalans incorporats al Terç Nostra Senyora de Montserrat durant la guerra.

En el si de la pròpia Falange va haver-hi ja des d'un primer moment gravís-

sims enfrontaments entre diferents corrents interns, el més important dels quals el que va tenir per escenari Salamanca l'abril de 1937, és a dir, quan encara la guerra civil no havia complert un any, per veure qui es faria amb el control del futur partit, si els oposats a la unificació amb els tradicionalistes, liderats per Manuel Hedilla, o els més interessats en apostar pel cavall guanyador i partidaris de la unificació, amb Raimundo Fernández Cuesta i el "cuñadísimo", Ramón Serrano Suñer, al capdavant i que se saldaria amb l'assassinat d'un dels partidaris d'aquesta última tendència, d'algun ferit i amb la condemna a mort d'Hedilla, commutada posteriorment per uns anys de presó a Canàries i que acabaria la seva vida força anys després a Mallorca, sense rehabilitació però vivint com a funcionari de l'aparell franquista.

Tampoc no hauríem d'oblidar els enfrontaments menys directes, més larvats i, podríem dir, més civilitzats entre Pilar Primo de Rivera, germana del fundador de Falange i cap de la Sección Femenina, i

Dios, patria, rey, era el lema triàdic del carlisme, que sintetitzava l'aspiració d'una monarquia catòlica y tradicional.

Mercedes Sanz Bachiller, vídua de Ramiro Ledesma i creadora de l'Auxilio Social, còpia d'una de les institucions del nazisme (la Winterhilfe o "auxili d'hivern"), pensada per donar cobertura social a dones desprotegides, en especial vídues.

Com s'arribarà al final aparent d'aquests conflictes? Amb l'hàbil intervenció de "Franquito" (segons el malnom amb que el varen batejar a l'Acadèmia de Toledo i que d'alguna manera popularitzaria més endavant el general Sanjurjo quan es va referir a la seva indefinició a l'hora d'afegir-se a la sublevació dient d'ell allò de que "Franquito es muy cuquito") quan, el dia dinou d'abril de 1937, va emetre el decret d'unificació, segons el qual "*Falange Española y Requetés (...) se integran bajo Mi Jefatura, en una sola entidad política de carácter nacional que, de momento, se denominará Falange Española Tradicionalista y de las JONS.*"

Donat el molt superior pes específic de Falange en combatents sobre la contribució dels tradicionalistes, encara que aquesta tampoc no seria menyspreable, els falangistes consideraven que havien guanyat la batalla pel control de l'aparell, però no semblava que tinguessin en compte la jugada mestra de Franco si es pensa en aquell "*se integran bajo Mi Jefatura*", que no deixava lloc a cap classe d'especulació. És ben cert que la Falange se'n portarà la part del lleó, però sotmesa des d'aquell moment a l'autoritat única del dictador i abandonant de manera obligada molts dels seus pressupostos programàtics, sobretot quan les coses van començar a anar força malament per a Alemanya a la Segona Guerra Mundial.

I si els falangistes havien patit seriosos problemes interns, moltes més probabilitats hi havia que tradicionalistes i falangis-

tes arribessin a les mans, donades les seves diferències ideològiques. Citarem alguns dels episodis més impactants, abans d'exposar els fets que van tenir lloc a Gironella a finals de 1940.

Els successos de Begoña

El 25 de juliol de 1942, la Comunió Tradicionalista de Biscaia va celebrar una missa a Bilbao en memòria dels reis de la dinastia carlina i de tots els carlins i requetés morts a la guerra civil. A continuació una manifestació va recórrer els carrers de la capital.

Si donem la paraula als tradicionalistes, gairebé un mes després, el 16 d'agost, els falangistes van preparar una acció encaminada a boicotejar un acte semblant al del mes anterior, que els requetés celebrarien en memòria dels caiguts del Terç Nostra Senyora de Begoña i que tindria lloc a la seva basílica. En sortir de l'església, un falangista va llançar dues bombes de mà que provocaran nombrosos ferits.

Si prestem atenció a la versió dels falangistes, aquesta és diametralment oposada: els provocadors van ser els tradicionalistes que començarien a llançar crits i consignes contra la Falange acabada la cerimònia religiosa. La lògica és demolidora: ells llancen crits; nosaltres responem amb bombes.

La gravetat d'aquest succés serà encara més remarcable si es té en compte el lloc, el moment i la presència de militars d'alta graduació, figurant com a president de l'acte el lloretjat general Varela. La intervenció de les autoritats serà immediata i un dels falangistes implicats en l'aldarull serà afusellat pocs dies més tard, malgrat haver estat fins i tot condecorat per Hitler pels seus mèrits de guerra i que alts càrrecs alemanys intercedissin en favor seu.

Els successos de Pamplona

No tan greus, si es consideren les implicacions immediates, però episodis similars sovintegen durant aquests primers anys de règim dictatorial, com el que pocs anys després, el desembre de 1945, tindrà lloc a Pamplona. És important no perdre de vista que aquests fets tenen sempre per escenari centres assenyalats pel seu profund tradicionalisme, és a dir, ciutats on el pes específic dels requetés podria significar un important contrapès al falangisme i on aquells podien arribar a aconseguir unes quotes de poder que deixessin la Falange en una segona i modesta posició.

Després d'una funció religiosa a la cate-

Portada de la revista «Flecha», " n° 16 (9 de Mayo de 1937), revista infantil publicada des de San Sebastián entre 1937 i 1938, que editava la Junta Nacional de Prensa y Propaganda de Falange Española y de las JONS sota la direcció de Avelino de Aróztegui. (ARXIU ARB).

dral, i també amb versions molt diferents segons qui sigui l'autor, la situació acabarà amb un intercanvi de trets entre les forces d'ordre públic i els requetés. En aquest cas no hi ha participació dels falangistes, però d'alguna manera ens indica també que, anys després d'acabada la guerra, amb la dictadura militar cada cop més assentada,¹ no era de cap manera acceptable el protagonisme d'un grup polític definit fonamentalment pel seu suport a una monarquia que es trobava ja a les antípodes dels règims europeus i que no afegia cap valor als que el franquisme podia proporcionar com a contribució pròpia al previsible enfrontament entre dues Europes separades pel "teló d'acer" i que tants avantatges podria oferir a un dels dos bàndols sota la forma d'assentaments militars (les bases) en el territori nacional.

Els successos de Gironella (Berguedà)

El cas que ens ocupa no tindrà el ressò d'aquests episodis mencionats, senzillament pel seu caràcter comarcal, però sí que ens ajuda a copsar quin era l'estat en què es trobava la lluita pel poder, fins i tot a l'àmbit local, entre les diferents faccions vencedores de la guerra civil; és a dir, i deixant de banda l'exèrcit, entre monàrquics tradicionalistes i falangistes antimonàrquics. Aquests últims havien copat els principals llocs de responsabilitat en l'aparat de la dictadura i no acabaven d'entendre que un grup de reaccionaris monàrquics, desitjosos de realitzar un retorn al passat, poguessin aspirar a posseir encara que només fos una minsa parcel·la de poder en un règim de dictadura militar personalista i

que Falange considerava imbuït per la seva moderna ideologia.

Segons mostren uns documents dipositats recentment a l'Arxiu Comarcal del Berguedà, aquests fets van tenir lloc al Baix Berguedà, amb el seu epicentre a Gironella, poc més d'un any després de finalitzat el conflicte, el mes de novembre de 1940.

Dels protagonistes coneguts, un d'ells (Esteban Corominas Vilageliu) figura com a cap local de les milícies de Falange Española Tradicionalista y de las JONS a Gironella, mentre un seu germà (Ramon) ocupava idèntic càrrec a Puig-reig. Tots dos formaven part d'una de les més conegudes famílies de requetés de la comarca.

El primer d'ells, i amb la finalitat de mostrar l'enrareda situació que es vivia al Berguedà, a l'enans que presentava els avals de la seva fidelitat al "movimiento nacional", el 22 d'abril de 1940 fa una declaració on, per una banda explica breument la seva peripècia personal iniciat el conflicte, quan, acomiadat de la feina de contractista a la fàbrica de teixits "Sucesor de Ramón Alsina Rodergas" per no compartir les idees anarquistes, va aconseguir passar la frontera cap a l'Espanya Nacional el 8 de desembre, on va estar com a voluntari a l'exèrcit franquista fins a la finalització de la guerra. Molt abans, ja el 19 de juliol de 1936 es va haver d'amagar perquè es van presentar al poble uns individus de Sallent, acompanyats d'altres de Gironella, afiliats a la FAI, que, en no trobar l'Esteban a casa seva, es van dedicar a destrossar "varios de los muebles, ropas mías y de la familia, diciendo al mismo tiempo que si algún día podían cojerme me darían muerte en la plaza del Ayuntamiento, y en presencia de todo el pueblo para que sirviera de escarmiento a los demás".

Per una altra banda, i aconseguida la derrota de la República, mostra la seva estranyesa davant el fet que dels treballadors de la mateixa fàbrica, membres de l'anarquitant sindicat Radium, que més es van significar en la persecució dels elements de dretes, van ser acomiadats tots, menys un d'ells: Valentín Campalans García, qui, a pesar de ser denunciat a la direcció de l'empresa en reiterades ocasions per la seva actuació revolucionària, no solament ha estat admès de nou, sinó que a més ha ocupat el mateix lloc de treball que tenia abans de la iniciació de la guerra.

A Esteban Corominas la situació li sembla encara més inversemblant si es té en

Falange Española de las JONS adoptaren com a emblema el jou i les fletxes dels Reis Catòlics (emblema de les «Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista»), a més de la bandera vermella i negra, la camisa blava (a l'estil de la camisa negra italiana) i vestimenta paramilitar. (ARXIU ARB).

compte que, "devido a la oposición por parte nuestra contra dicho individuo, la dirección nos amenazó diciendo que si a Campalans le ocurría algo, habría represalias contra nosotros". Per qui i per què estava protegit el dit Campalans? No ho sabem, però evidencia clarament el terreny lliscant i en moltes ocasions força surrealista en què es movien les relacions personals poc després de finalitzada la guerra civil.

Sense que tampoc en sapiguem les causes (hem de suposar, però, que els fets s'inscriuen en l'enfrontament per la conquesta del poder local que té lloc entre tradicionalistes i falangistes), el 14 de novembre de 1940, el servei d'inspecció de la Jefatura Local de FET y JONS de Gironella envia al camarada Esteban Corominas la següent amenaçadora requisitòria:

"Te presentarás inmediatamente sin falta ni excusa alguna, en esta Delegación local. El no hacerlo te causará perjuicio."

Curiosament està signada a Barcelona pel delegat local de FET y JONS de Gironella, amb signatura il·legible, i amb el vist i plau de l'inspector L. A. Noblom.

Un dia després, el 15 de novembre, Esteban Corominas redacta una denúncia que entregarà al cap local de la Guàrdia Civil

de Gironella, en la qual, i després de presentar-se com "de filiación política Tradicionalista, perseguido de muerte por los rojos (...), logrando escapar de dicha persecución pasando a Francia y luego a la España Nacional, ingresando como voluntario en el Ejército Nacional como Oficial de Requetés", és a dir, després de presentar les seves credencials com a addicte de primera categoria al règim sortit com a conseqüència de la victòria en la guerra civil, continua la denúncia d'aquesta manera:

"A las diecisiete horas del día catorce de Noviembre de mil novecientos cuarenta, se presentó en mi domicilio el Jefe Local de F.E.T. acompañado de otros falangistas, todos ellos armados de pistola, procediendo a mi detención en forma violenta obligándome a salir de mi propio domicilio, sin que le acompañase ninguna autoridad reconocida (...)."

La denúncia no va aconseguir cap efecte perquè no serà cursada pel cap local de la Guàrdia Civil, com explicarà uns dies més tard, el 18, en un relat detallat que envia a Valentín Alsina, a Barcelona, demanant-li assessorament. La carta és força indicativa de l'ambient que es respirava entre requetés i falangistes, encara que el decret franquista d'unificació hagués acabat sobre el paper amb les diferències entre aquests dos grups polítics.

En aquesta carta s'afirma que el cap local de Falange ha presentat una denúncia contra ell, acusant-lo de requeté dissident i de ser responsable "de que algunos de sus afiliados se diesen de baja para ingresar al Requeté". Han transcorregut ja tres anys des que Franco estampillara la seva signatura en el decret d'unificació, però no semblava que les coses rutillessin gaire bé perquè, en aquesta carta, Corominas afirma que, quan els falangistes el demanen que es presenti a la "Jefatura Local", ell respon que "no tenía que ir a tal sitio por no ser un afiliado"; de Falange? Però no estava clar que Falange i Requetés eren una mateixa cosa?

Pel que es dedueix del text, Corominas que, el maig de 1939, figura com a cap de milícies de FET y JONS a Gironella, havia deixat el càrrec perquè, com que tem que li preparin un parany, en comentar-li que volien parlar amb ell de la "Jefatura de Milicias", respon el següent: "yo no soy jefe de milicias ni tampoco un afiliado a Falange". Quina contradicció! És afiliat al Tradicionalisme (T.) i no ho és a la Falange Española (F.E.)?

De la manera com s'explica, la situació havia arribat a un elevat punt de tensió, ja que els falangistes que finalment el venen a

buscar anaven “*todos ellos mano en el bolsillo empuñando la pistola con orden de disparar en caso de la menor resistencia*”, i l'obliguen a pujar en un automòbil per portar-lo al local de Falange, “*como si yo fuera un asesino*”. Encara que en algun moment va pensar que li aplicarien la “*lleï de fugues*”, la cosa acabarà força bé perquè l'inspector de Falange mantindrà amb ell una conversa personal, moment que aprofitarà Corominas per fer-li saber “*muchas cosas que él no sabía referente a la actuación vergonzosa de los dirigentes de falange y otros compinches de este pueblo*”.

El cas Corominas provocarà noves desafeccions, perquè només dos dies després d'haver presentat Esteban la seva denúncia davant la Guàrdia Civil, un seu germà, Ramón que, com ja hem vist, havia estat també cap de les milícies de Falange a Puig-reig, presenta la seva renúncia a continuar militant a Falange, amb una redacció també duríssima en referir-se a la situació que es vivia entre els protagonistes polítics al Baix Berguedà. Diu així: “*En vista del caso tan vergonzoso que acaba de pasar en Gironella contra un hermano mio y de que los falangistas son capaces de emplear el mismo sistema rojo² contra los que han sabido sacrificarlo todo por Dios y por España, pido y exijo al mismo tiempo, sea borrado mi nombre de la lista de socios de Falange.*”

“*No quiero formar parte ni un día más de una organización en la cual pertenecen gran número de individuos indignos de pisar tierra española.*”

“*Dios salve a España.*”

Es tracta d'una acusació molt greu perquè els requetés titllen els falangistes d'utilitzar els mateixos mètodes, com és ara la “*lleï de fugues*”, que tan sovint havien emprat contra les “*hordas rojas*”, quan simpatitzants de la República tenien la mala sort de caure en mans de les forces d'ordre públic de la dictadura franquista i de la qual tenim alguns exemples de lluitadors antifeixistes al Berguedà assassinats fent ús d'aquest instrument; però és ben cert que va ser un mètode utilitzat també al territori fidel a la República pels coneguts com a “*grups d'incontrolats*” republicans al llarg dels primers mesos de guerra. Això explicaria la indignació de Ramon Corominas, el fet de comprovar com els falangistes estarien utilitzant amb els tradicionalistes els mateixos mètodes que havien fet servir els enemics de la tradició.

Seria, no obstant, molt interessant conèixer si també havia fet esborrar el seu

nom de les llistes de requetés perquè no oblidem que, per molts enfrontaments que s'haguessin donat entre ells, des de l'any 1937, i a desgrat de molts dels tradicionalistes, a l'Espanya franquista només existia ja un únic partit polític legal producte de la unificació de Falange Española (F.E.) amb la Comuni3n Tradicionalista (T.): la Falange Española Tradicionalista.

Curiosament, en cap dels documents redactats per Esteban Corominas se cita el nom de cap dels falangistes amb els quals manté el contenci3n que hem relatat més amunt, però sí sabem que, el 1939, el cap comarcal de FET y JONS del Berguedà era Estanislao Boix que, a partir de maig del mateix any, comença a aparèixer als documents simplement com a cap local; Maria Rendero era la cap comarcal de la Secci3n Femenina, mentre que, el desembre de 1940, Francisco Vilardaga consta com a delegat comarcal sindical, essent per la mateixa època José Fontquerni secretari comarcal sindical. Desconeixem però, el nom del cap

local de FET de Gironella, persona amb la qual sosté Corominas el conflicte abans exposat, encara que aquest seria un element enterament circumstancial a l'hora d'entendre les tensions existents entre els vencedors a la vista de les divergències ideol3giques que es mantenien entre ells i que només acabaran per finalitzar quan, en la formaci3n dels primers governs de la dictadura, Falange deixarà relegats els tradicionalistes a ocupar una posici3n pu-rament testimonial.

Notes

1. En especial si considerem que la tan temuda intervenci3n de les forces aliades vencedores de la Segona Guerra Mundial no es duria a terme perquè estaven més interessades per mantenir en Espanya un poder dictatorial definit pel seu anticomunisme visceral que per contribuir al retorn d'una democràcia parlamentària.
1. El subratllat és nostre.

Ignasi Hierro

Associaci3n Memorial Democràtic del Berguedà

*Armeria Sistach, sempre amb
l'esport i la cultura*

Plaça Viladomat 1,
Tel. 93 821 68 20
08600 Berga
armeria@sistach.com

